

MARCO POLO'NUN DOĞU İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ*

*Ayşen ŞATIROĞLU***

Giriş

Modern toplumlarda yaşayan, modernizmin bunalımlarından kurtulmak ve mesut bir yaşama kavuşmak amacıyla, yollarda özellikle Hindistan, Nepal, Tibet ve Doğunun gizemli dünyasında macera peşinde kendilerini tanımaya çalışan, Budizm gibi Doğu öğretilerinde etik ve insani değerlere ulaşmak isteyen çağdaş insan, aslında yüzyıllar önce geçilmiş bir güzergahın tekrarlayıcısı durumunda bulunuyor.

Dünyada toplumların birbirlerine dair bilgileri, kelimenin gerçek anlamı ile tacir ve gezginler yoluyla elde ettikleri bir çağda, Marco Polo Doğu'nun çok uzaklarından efsanevi zenginlikler ve hazinelerle ilgili bilgiler/hikayeler anlatıyordu. Bilindiđi kadarıyla, Batı dünyasının savaştığı, çatıştığı zengin Doğu İslam dünyasının daha uzaklarında, en az onlar kadar zengin Müslüman olmayan insanların yaşadığı yerler vardı. Üstelik bu insanlar hem yabancılara karşı hoşgörülü hem de cömerttiler. Bu bilinmeyen efsanevi diyarlar hakkında efsaneleri daha da güçlendiren bilgiler Marco Polo tarafından yıllar süren bir maceranın sonunda detaylı bir biçimde Batı bilgisine eklendi.

XIII. Yüzyıl'da Doğu'nun ve Batı'nın Görünümü

İ.S. 1000'i izleyen yıllarda Türkler, Moğollar, Çin'de, Ortadoğu'da, Hindistan'da ve Doğu Avrupa'da yönetimi ele geçirmeye başladılar. Aynı tarihlerde tacirler ve din adamları, Müslümanlığı, Doğu ve Batı Afrika'ya, Güneydoğu Asya'ya hatta bazı Çin eyaletlerine soktular.

Batıda, Latin (Roma Katolik) ve Yunan (Ortodoks) Hıristiyanlık dünyaları 1054'den itibaren birbirlerinden tamamen ayrılmışlardı. Ortodoks Hıristiyanlık

* Konu ile ilgili notlar 1998 yılında Prof. Dr. Baykan Sezer'le yapılan çalışma sırasında alınmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

dünyası doğuda Küçük Asya ve Güney Rusya'yı Türklere kaptırıldığı gibi batıda da Norman şövalyeleri 1071'de güney İtalya'yı, 1091'de Sicilya'yı Bizanslıların elinden aldılar¹.

İslam toplumuna yeni katılan Türkler, Müslüman ülkelerin sınırlarını genişlettiler, Batı dünyasına karşı büyük başarılar kazandılar. 1071 yılında Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'nun iç bölgelerinin denetimi Bizanslılardan Selçuklu Türklerinin yönetimine geçti. Aynı tarihlerde bir başka Türk kabilesi olan Kıpçaklar, bugün Ukrayna olarak bilinen topraklara girerek, Bizans ve Hıristiyanlığa yeni geçmiş olan Rusya arasındaki en kolay iletişim yolunu kestiler.

XI. yüzyıldan itibaren Batı ile Doğu arasında yıllar sürecektir bir karşı karşıya gelme sürecinin, Haçlı Seferlerinin başladığı görülmektedir. Birinci Haçlı Seferi 1095-1099 yılları arasında yapıldı. Bizans'ın yardımıyla Anadolu'ya gelen Haçlılar, büyük kayıplar verseler de I. Kılıçaslan çekilmek zorunda kaldı. Haçlılar 1098'de Antakya'ya girdiler. Büyük güçlüklerle Kudüs'e vardılar. Fatimilerin elinde bulunan şehri şiddetli bir kuşatmadan sonra alarak 1099'da ele geçirecek yağma ettiler. Kudüs'te bir Latin Krallığı kurarak başına seferin başkumandanını getirdiler. Suriye ve Filistin içine alan krallıkta dini ve askeri bir teşkilat kurdular².

Bunun üzerine Kudüs'ün geri alınabilmesi için ciddi bir baskı başlatıldı. Musul atabeklerinden İmadeddin Zengi Urfa'yı 1144 yılında geri aldı. Böylece, Kudüs krallığı papadan yardım istemek zorunda kaldı.

Kudüs krallığına yardım etmek için İkinci Haçlı Seferi 1147 yılında başlatıldı; beklenen sonuç elde edilemedi. Daha sonra, 1187 yılında S. Eyyubi Kudüs'ü kuşatarak Haçlılardan geri aldı. Bunun üzerine 1189'da Üçüncü Sefer düzenlendi. Fransa, İngiltere kralı ve Alman İmparatoru da sefere katıldı. Fakat Kudüs alınamadı ve 1192'de barış yapıldı. Bununla beraber, Haçlıların Doğu'ya hakim olmak amacıyla giriştikleri mücadele henüz sona ermemişti³.

Hıristiyan ve Müslümanların savaşmalarının dışında yine Doğu'da bir başka güç daha vardı: Moğollar. XIII. yüzyılın başında Moğolistan'ın birliği sağlanmıştı. Moğollar çoban, süvari ve attığını vuran okçulardı. Pagan bir halktı.

1 William McNeill, Dünya Tarihi, (çev: Alaeddin Şenel) İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 284-289

2 McNeill, s. 297-299

3 1096'da Haçlıların, Kutsal Toprakları Müslümanların elinden kurtarmak ve Doğu Hıristiyanlarına yardım etmek iddialarıyla başlattıkları saldırılar 1192'deki barıştan sonra da devam etti. 1204 yılında yine kutsal yerleri ele geçirmek için yola çıkıldı. Fakat, İstanbul yağmalandı ve 1261 yılına dek devam eden Latin Devleti kuruldu. 1217'de Akka'ya gelindi (Beşinci Haçlı Seferi) ancak bir başarı sağlanamadı. 1228'de Friedrich deniz yoluyla Akka'ya geldi (Altıncı Sefer). Bu sırada Melik Kamil, Suriye Eyyubileri ile savaş halinde olduğu için haçlıların Kudüs'de oturmalarına izin veren on yıllık bir anlaşma yaptı (1229). Fakat bir süre sonra Kudüs tekrar Eyyubilerin eline geçti. 1245'de Yedinci Seferi başarısızlıkla sonuçlandı. 1268'de Antakya'nın düşmesi Sekizinci Sefer yol açtı. Tunus kuşatıldı.

Cengiz Han güçlü bir askeri teşkilat, güçlü bir fetih siyaseti ve dini hoşgörü üzerinde imparatorluğun sistemini temellendirmişti. Moğolların steplere hakim olmaları sayesinde Avrupa ile Uzakdoğu arasındaki malların gidiş gelişi kolaylaştı. Moğol gücü Cengiz Han ile Hindistan ve Avrupa'nın içlerine doğru yayılmıştı. 1206-1227 arasında Moğol İmparatorluğunu yöneten Cengiz Han Bozkır halklarını birleştirdikten sonra güneyde Çin'e, batıda İran ve Irak Müslümanlarına, aynı zamanda da Rusya'nın Hıristiyan topluluklarına saldırdı.

Cengiz'in ölümünden sonra imparatorluğu dört oğlu arasında paylaşıldı. Oğulları, devleti az çok kararlı bir siyasi örgüt biçimine dönüştürdüler. İmparatorluğun birbirinden ayrı dört bölümü arasında uzun süre etkin bir işbirliği sürdürüldü. Geleneğe uyarak, önderlik Cengiz'in en küçük oğlunun elinde kaldı, Çin'i ve Moğolistan'ı onlar yönettiler, hemen hemen tüm Moğol ordusuna onlar komuta ettiler. Çok geniş bir coğrafyayı kapsayan Moğol toprakları, Kubilay'la birlikte Çin'i de topraklarına kattı⁴.

XIII. yy'ın ikinci yarısında da Batılıların yakın doğuya yönelen saldırıları devam ederken öte yanda Sekizinci Haçlı Seferleriyle aynı dönemlerde, 1243 yılının temmuz ayında Selçukluları Moğollarla karşılaştıran Köseadağ Savaşı yapıldı. Köseadağ Savaşı yenilgi ile sonuçlanınca Selçuklu İmparatorluğu ve imparator II. Keyhüsrev Moğol hakimiyetine boyun eğmek zorunda kaldı⁵. Doğu'daki bu gücün yükselişinin bazı sonuçları ortaya çıktı. Bu sonuçlarının ilki ticaret üzerindeki etkisiydi. Moğollar ve öteki bozkır halkları tacirlere büyük önem veriyordu. Geleneksel Çin kültüründe Konfüçyüsçü düşünce bağlamında tacirlere, toplumun asalakları olarak bakılmasına rağmen Moğol yönetimi sırasında tacirler topluluğu büyük gelişme gösterdi. Marco Polo'nun tanık olduğu dönem de tacirlerin korunduğu ve kollandığı Moğol yöneticilerinin dönemi oldu⁶.

Moğol egemenliği ile tekrar harekete geçen hem Doğu-Batı ticaretinin en önemli güzergahı, hem de iki dünya arasında bilgi alışverişinin aracı olan ipek yolu, Çin ile Hint-İran ve Yunan dünyası arasında işleyen kervanların yolunun adıydı. Roma Suriye'sinin başşehri Antakya'dan başlayan İpek Yolu Fırat'ı aşarak Hamadan, şimdiki Tahran yakınlarındaki Rey'e, Merv'e uğramakta, Bekh şehrinde Pamir'e geçiyordu. Pamir vadisinde Komeday dağlarının eteklerinde taştan bir kule vardı. Bu kulenin dibinde batılı kervancılarla doğulu kervancılar mal mübadelesi yaparlardı. Kaşgar'da İpek Yolu ikiye ayrılıyordu. Kuzey'e giden yol Kuça'ya doğru ilerliyor. Karaşahr, Lobnor üzerinde Leu-lan ve Yu-men kuan kapısından geçiyordu. Güney yolu ise, Kaşgar'dan Yarkand'a, Hotan'a,

4 McNeill, s. 270.

5 Rene Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s.218.

6 McNeill, s. 282.

Niya ve Miran'a uğruyordu. Her iki yol Tuen-huang'da birleşiyordu. İpek yolu daha sonra Çin'e giriyor ve Lo-yang'da son buluyordu⁷.

Moğol hakimiyetinin ticareti geliştirmek dışında ikinci sonucu, Batılıların Doğuya ulaşması önündeki engelleri kaldırması oldu. Bir fransisken papazı olan Piano Carpini Moğolistan'a gelen ilk Batılı gezgindir. Yıl 1246'dır. Onu, Fransız kralların ve papanın elçileriyle bir çok tacirin takip ettiği görülmektedir⁸.

Batılılar Moğollara sempati ile yaklaşıyorlardı. Çünkü çatıştıkları İslam dünyasının ötesinde putperest bir dünya ortaya çıkmıştı. Batılılara göre bu kavim de inançsızdı fakat Müslüman da değildi. Üstelik İslam Dünyasının düşmanı olabilirdi. Hatta, Beşinci Haçlı Seferi sırasında Batılılar Moğolları, Batıyı İslam korkusundan kurtarmak amacıyla Uzak Doğu'dan gelecek efsanevi Rahip John'un orduları olarak görüyorlardı⁹.

XIII. yüzyılda Batı Dünyasının, Cengiz Han'ın Papa'nın elçilerine iyi niyetli davranışlarından da hareket ederek, çatıştıkları ve daha yakından tanıdıkları Doğu İslam dünyasının arkalarında dost bir dinin varlığını düşündükleri anlaşılmaktadır.

XIII. Yüzyılın Efsanevi Taciri: Marco Polo

Niccolo ve Matteo Polo Doğu ile ticaret yapan Venedikli tacir ve gezgin iki kardeştirler. Marco Polo, Niccolo Polo'nun oğludur. 1254 yılında Venedik'te doğar. Doğumunun üzerinden bir yıl geçtikten sonra 1255 yılında babası Niccolo ve amcası Matteo Polo ticaret yapmak üzere Venedik'ten ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkarlar.

Kırım'ın güneydoğu kıyısında bir Venedik kolonisi olan Sudak oradan da Saray'a ulaşırlar. Yani Altınordu Devleti içinde ticaretle uğraşırlar. Kıpçak Prensi Berke Hanın sarayında bir yıl ağırlanırlar. Dört bölgeye ayrılmış olan Moğol İmparatorluğu'nun eski Abbasi İmparatorluğunun İran bölgesini yöneten Moğol hükümdarı Hulagu ile Kıpçakların prensi Berke arasında bu dönemde bir savaş çıktı. Bu nedenle Niccolo ve Matteo Polo'nun Avrupa'ya dönüş yolu kapanır. Hazar Denizi'ni dolaşırlar, Buhara'ya geçerler. Buhara'da üç yıl beklerler. Bu sırada Kubilay kardeşi Hulagu'ya elçiler yollar. Tacirler elçilerle karşılaşırlar. Bu diplomatik heyete katılarak Hanbaluk¹⁰ yakınındaki Moğol sarayına kadar giderler. Böylece Büyük Okyanustan Avrupa kapılarına kadar uzanan geniş toprak-

7 Grousset, s. 58-59.

8 Grousset, s. 218.

9 Richard William Southern, Western Views of Islam in the Middle Ages, Cambridge, Harvard University Press, 1962, s. 46.

10 Cambaluc, Pekin ya da Şangu.

larda egemenliklerini sürdüren Moğollar'ın ülkesi Çin'e ulaşmış olurlar. Polo kardeşler Çin'e giren ilk Avrupalılardan sayılırlar.

Kubilay Polo kardeşleri iyi karşılar ve onlardan Hıristiyanlıkla ilgili bilgiler alır. Polo kardeşlerin Kubilay'ın sarayında birkaç yıl kaldıkları sanılmaktadır. Ancak bununla ilgili hiçbir belge bırakmamışlardır. Kubilay Polo kardeşlerle birlikte Papaya mektup yollayarak halkına Hıristiyanlığın öğretilmesi için yüz misyoner ister. Polo kardeşler, 1269'da Akka'ya dönerler. Ancak bu arada papa Clemens IV ölmüş, yerine yeni papa seçilememiştir. Mektup ellerinde kalır, Kubilay'ın isteğini yerine yetiremezler. 1269'da 14 yıl ayrı kaldıkları ülkelere, Venedik'e ulaşmış olurlar.

İki yıl Venedik'te yaşadktan sonra tacir kardeşler, 1271'de 17 yaşında olan Marco Polo'yu da yanlarına alarak Filistin'e doğru yola çıkarlar. Böylece büyük gezi Niccolo, Matheo ve Marco Polo'dan oluşan üç kişilik ekiple başlamıştır.

Suriye kıyılarına ulaştıklarında papalık seçimlerinin yapıldığını, Gregorius X'un papa seçildiğini öğrenirler. Bunun üzerine Kubilay'a verdikleri sözü yerine getirmek için İtalya'ya geri dönerler. Gregorius, Kubilay'a pek de yeterli donanımına sahip olmayan iki dominiken papazı gönderir. Bu iki papaz, çetin yolculuğa dayanamaz ve geri dönerler. 1271'de tekrar yola çıkan Polo'lar önce Akka'ya oradan İskenderun körfezinde küçük bir şehir olan Ayas'a¹¹ geçerler. Yezd ve Kerman'dan geçerek İran Körfezindeki Hürmüz'e ulaşırlar. Deniz yolculuğunu değil de kuzeyden kara yolculuğunu tercih etmişlerdir. İran'dan geçip Belh'e buradan da Yukarı Amuderya boyunca ilerleyerek Wakhan'a varırlar. Pamir¹² yaylasını aştılar. Sonra yolculuklarına Kaşgar, Yarkent ve Hotan üstünden devam ettiler¹³. Hotan'dan sonra Gobi çölünden geçerek, Sou-Cou (Kiuçüen) ve Çang-an (Si-an) yoluyla Çin'e girdiler. 1274 yılında Giandu-Sahngtu'ya, Kubilay'ın yazları yaşadığı şehre vardılar. 1275 yılında ise uzun süren bir yolculuğun sonunda Hanbalık'ta Kubilay'ın huzuruna çıktılar.

Uzun süren yolcuğun sonunda Kubilay'ın huzuruna çıkan Marco Polo kısa sürede kendini kabul ettirdi. Kubilay'ın hizmetine girdi, Moğolca'yı öğrendi. Görevli olarak ülkenin birçok bölgesini dolaştı. Birçok tecrübe kazandı. Görev yaptığı yerler üzerine notlar aldı. Şehirlerin durumu, gelenekleri, ekonomileri üzerine bilgi topladı. Marco Polo, babası ve amcası onyediy yıl Kubilay'ın hizmetinde kaldıktan sonra ülkelerine dönmek istediler. Ellerine geçen bir fırsatı dönüş yolculuğu için değerlendirdiler. Kubilay'ın kardeşi Hulagu'nun torunu olan Argun İran ilhanıydı. Çin'e elçiler yollayarak ölen karısının yerine bir gelin istemişti. Pekin-Tebriz arasındaki karayolu, savaşlar yüzünden güvenli olma-

11 Bugünkü adıyla Yumurtalık. İtalyan tüccarlar Ajuzzo veya Laiazzo derlerdi.

12 Marco Pamir adını kayda geçiren ilk Avrupalıdır.

13 Avrupalılar XIX. yy ortasına kadar bu bölgenin varlığından habersizdiler.

dığından Argun'un elçileri deniz yolunu kullanmak istediler. Kubilay'dan Polo'ları kendileri ile birlikte yollamalarını istediler. Böylece, onyediy yıl Çin'de kaldıktan sonra Polo'lar dönüş yolculuğuna başlıyorlardır. Hıristiyanlığın önde gelenlerine sunulmak üzere mesajlar, papa, Fransa ve İngiltere krallarına yazılmış mektuplarla birlikte 1292'de Polo'lar dönüş yolculuğuna başladılar. Zaitun'dan yola çıkarak Singapur ve Malakka boğazlarından geçerek Nicobar adalarına geldiler. 1294'te Seylan ve Malabar yoluyla Hürmüz'e ulaştılar. İran'a geldiklerinde Argun Han ölmüştü. Bunun üzerine gelin Argun Han'ın oğlu Gazan Han ile evlendi. Polo'lar İran sarayında dokuz ay kaldılar. Sonra Tebriz'den yola çıkarak, Trabzon'a geldiler. Gemi ile İstanbul üzerinden Venedik'e 1295 yılında, 24 yıl ayrı kaldıktan sonra ulaştılar.

Büyük yolculuk yirmi dört yıl sürmüştü. Venedik'te kayıp gözü ile bakılan Polo'lar 1295 senesinde bir gün Tatar elbiseleri ile ortaya çıktılar. Evlerine yerleştikten bir süre sonra dost ve akrabalarına mükellef bir ziyafet verdiler. Sofra toplanıp hizmetkarlar ortadan çekildikten sonra, Marco Polo yemek salonunun yanındaki odaya gidip, Venedik'e geldiği sırada giydiği elbiseyi getirerek, bu elbisenin dikiş yerlerini söktü; ve içinden zümrütler, safirler ve her türlü kıymetli taşlar döküldü. Bu durum herkesi hayrete düşürmüştü. Halk bu konuyla büyük bir merakla ilgileniyor ve Polo'lar da anlattıkları pek çok hikaye ile onların ilgilerini tatmin ediyorlardı. Polo'nun hikayelerinde devamlı tekrar eden kelime 'milyon'du: Milyonlarca gelir, milyonlarca zenginlik, milyonlarca nüfus... Polo'lar Venedik'e döndükten sonra anlattıkları hikayeler merak uyandırdığı kadar pek çok kişi de gülüp geçmişti. Söylentiye göre Marco Polo'ya böylece Million lakabı verilmişti¹⁴.

X. yy ile XVI. yy arasında Akdeniz'de dört deniz gücü vardı: Amalfi, Pisa, Cenova, Venedik Cumhuriyetleri. Marco Polo'nun geri dönüşünün üzerinden üç yıl geçtikten sonra ticari rekabet nedeniyle karşı karşıya gelen Cenova ile Venedik cumhuriyetleri arasında savaş patlak verdi. Marco Polo bir geminin başına geçerek Curzola'da savaştı. Polo 1298'de Curzola savaşında esir alınır. Cenova'da hapsede kaldığı süreyi Pisa'lı yazar Rustiçello ile birlikte geçirir. Polo ve Rustiçello bir yıl aynı hücreyi paylaşırlar. Polo, Venedikçe'den başka, Farsça, Moğolca, Uygurca ve Çince biliyordu. Yolculuğu sırasında bir gezi kitabı kaleme almayı isteyip istemediği bilinmemekle beraber, yaşadıklarını, bu dillerden birinde not ettiği sanılmaktadır. Bununla beraber Polo, ne Venedikçe ne de Latince yazmayı biliyordu. Rustiçello, Polo'ya maceralarını Fransızca olarak yazmayı teklif etti. Böylece Rustiçello Polo'nun anılarını kaleme aldı. 1299'da kitap tamamlandı. Elyazması eseri Polo Venedik'e getirmiştir; fakat eser kaybolmuştur¹⁵.

14 Lablache, s. 25.

15 Pierre Marc-Stano Dusik, Olağanüstü Gezilcriyle Marco Polo, Çev: Gülderen Pamir, AD Yay., İstanbul, 1995.

Bununla beraber, kısa sürede Avrupa'ya özgün eserin sayısız kopyaları ve çevirileri yayılır. İlk basım 1559 yılında Venedik Onlar Kurulunun sekreteri Giovanni Battista Ramusio tarafından yapılmıştır. Kitabın ünü bundan sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Polo'nun kitabının adı İngilizce'de "The Travels of Marco Polo"dur. İtalyanlar ise "Il Millione"¹⁶ derler. Il Milione Almancaya, Latinceye, İspanyolcaya, Venedik ve Toskana dillerine de çevrilmiştir. Marco Polo'nun Kitabının yüz kırktan çok el yazması bulunmuştur. Bu elyazmaları Fransızca, İtalyanca ve Latince'dir.

Polo, 8 Ocak 1324'de yılında 70 yaşında Venedikte öldü. Öldüğünde karısı Donata, kızları Fantina, Bellela ve Moreta hayattaydı. San Lorenza kilisesine gömüldü. Polo'nun verdiği bilgiler ancak XV. yy sonlarında başlayan büyük deniz yolculuklarından sonra geniş ölçüde kullanılmaya başlandı. Polo'nun kitabı özellikle Kolomb için esin kaynağı oldu, yolculuğunda yanında Ramusio'nun Latince baskısı da vardı. Kitap, Batıya doğru giderek Ulu Hakan'ın sarayına, Katay'a¹⁷, altınlara ulaşma hedefini oluşturdu. "Marco Polo'nun Kitabı" özellikle XIX.yy'da gerçek anlamda tanındı ve bir çok dile çevrildi. Polo'nun ortaya koyduğu coğrafi bilgileri zamanın coğrafyacıları hemen benimsemeler. Çünkü anlattıklarına olağanüstü hikayeler olarak bakıldı. Polo'nun etkisini taşıyan ilk harita büyük Katalan Atlası'dır. Kitabında Polo, Çin'in büyüklüğü ve gücü üstüne bilgiler verdi. O zamana kadar Avrupalı haritacıların bilmediği birçok yeri keşfetti. Kitapta ayrıca önemli bir şekilde ticari bilgilere yer verilir. Şehirlerarası uzaklıkların listesi, yön tayini ve iase temini için gerekli öneriler, rota tasvirleri, karşılaşılabilecek tehlikeler, yerel alışkanlıklar ve üretim maddeleri, geçerli korunma ve savunma yöntemleri gibi.

Çin'e Doğru

Polo'nun geride bıraktığı kitabı okunduğu zaman çok geniş bir coğrafya üzerinde bilgiler verdiği görülmektedir. Dikkati çeken ilk nokta, karşılaştığı farklı kültürler ile ilgili verdiği bilgilerdir. Polo bir yabancısıdır ve çoğunlukla kendisine 'farklı' görünen bu insanları ve yaşantılarını, yaşam mekanlarını, adetlerini, ekonomilerini şaşkınlıkla anlatır. Fakat, en büyük şaşkınlığı ve hayranlığı Çin'e ve Kubilay'a karşıdır. Çin'e ulaşmaya çalışırken geçtiği coğrafyayı ve burada karşılaştığı halkları tasvirinde dikkati çeken noktalara dair bazı örnekler verilebilir.

¹⁶ Millione adının nereden geldiği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bir görüşe göre, anlatılan hikayeler çokluğu nedeniyle bu adın verildiğidir. Başka bir görüşe göre ise Millione, Marco'nun gerçek adı olan Emilio'nun kısaltmasıdır.

¹⁷ Cathay, Çin.

Ayas'tan yolculuğa başlayan Polo, Ermenistan'ın bir kral tarafından yönetildiğini ve bu ülkede bir çok kasaba ve köy olduğunu anlatır. Gözlemine göre, herşey boldur ve ticaret çok önemlidir. Tüccar olsun ya da olmasın Doğunun içlerine seyahat etmek isteyen herkesin yolunun geçtiği bu bölge, bütün baharat, ipek, altın ve diğer değerli eşyaların geldiği ve Venedik, Cenova ve diğer ülkelerin tüccarların da ticaret yaptıkları bir merkezdir.

Türkistan için Polo, 'burada üç farklı grup insan yaşamaktadır; birincisi Türkler, Muhammed'e inanırlar; diğerleri Ermeniler ve Rumlardır. Kasaba ve şehirlerde yaşarlar; ticaret ve elişleriyle uğraşırlar. Dünyanın en güzel halılarını dokurlar.' demektedir.

Tatarların tebaası olan Gürcistan halkı Ortodokstur. İpek üretimi yaparlar. Buranın insanları altından ve çeşitli ipekli kumaşlardan elbiseler giyerler. Halk ticaret ve elişleriyle uğraşır. Ghel¹⁸ Denizinde çeşitli büyüklükte balıklar özellikle mersinbalığı, som balığı yaşar. Gürcistan sınırının yakınlarında çok büyük bir kuyudan bir taşımada yüz gemi dolduracak kadar koyu bir sıvı fişkirir. Bu sıvı yenmez, yanar ve bol ısı verir, diye anlatmaktadır Polo.

Musul Krallığı'nda yaşayan halk Polo'nun anlattığına göre Muslin denilen altın ve ipekten imal edilen kumaşlar dokumaktadır. Bağdat çok büyük bir şehirdir; Müslümanların ruhani lideri burada yaşar. Doğudan gelen kıymetli taşlar burada yontulup şekillendirilir. İslam dini ve pozitif bilimler de burada öğretilir. Bağdat'ta yaşayan halifelerin zenginlikleri ve hazineleri çok meşhurdur. Basra körfezine dökülen büyük bir nehir vardır ve tüccarlar mallarını bu yolla taşırlar. Çok çeşitli ipekli malzeme ve altın işlemelerden ve ayrıca hayvan ve kuş figürlü dokumalardan elbiseler giyerler.

Polo, Tebriz'in Irak adı verilen bölgede yer alan büyük ve ünlü bir şehir olduğunu söyler. Tebriz insanı ticaret ve elişleriyle hayatını kazanır. Altın ve gümüşten dokunmuş güzel ve değerli çok çeşitli elbiseler giyer. Bu şehir ticari anlamda çok önemli bir pozisyonda bulunmaktadır: Buradan Latin tüccarlar özellikle de Cenovalılar mallar satın alırlar ve burası kıymetli taşlar açısından büyük bir pazardır. Bu bölgede, Ermeniler, Nestorenler¹⁹, Jacobitler²⁰, Gürcüler, Acemler ve Müslümanlar yaşamaktadır.

İran büyük bir ülkedir, diye yazmaktadır Marco Polo. Çok iyi kalitede atlar mevcuttur ve bunlar Hindistan'a götürülür; iyi fiyatlarla satılırlar. Şehirlerde tüccarlar ve zanaatçılar türlü türlü altın ve ipekli dokumalardan elbiseler giyerler. Ülkede bol miktarda pamuk, buğday, arpa, darı, şarap ve her çeşit meyve üretimi vardır.

18 Hazar Denizi.

19 Nasturiler.

20 Yakubiler.

Balaşan'da Yakut çıkarılır. Yakut çok değerli bir taştır. Taş ve gümüş çıkarmak hükümdarın iznine bağlıdır. Gümüş ve yakuttan başka çıkarılan değerli madenler de vardır: Safir, bakır, kurşun. Burada halk büyük sürüler de besler, demektedir Polo.

Polo'lar için bir başka durak güneydeki Keşmir'dir. Keşmir ili halkı pagandır; kendilerine ait bir dilleri var. Bu ülkede çoğunlukla münzeviler yaşar. İnzivaya çekilirler ve yemeden içmeden uzak durur, uzun yıllar yaşarlar.

Pamir, oniki günde karşıdan karşıya geçilebilen bir ovadır. İklim çok soğuktur. Yol boyunca uçan bir kuş bile göremezsiniz, diyen Polo Kaşgar'ın büyük bir şehir ve büyük bir pazar olduğunu anlatır. Halk Müslümandır, insanlar çok sefil bir şekilde yaşarlar. Müslümanlardan başka kiliseleri olan nestoryan hıristiyanlar da bu bölgede yaşamaktadır.

Kaşgar'dan Pein'e kadar olan bölge Türkistan'a bağlıdır. Polo, bu bölgede varolan kendisini çok şaşırtan bir adetten söz eder: Bu ülkede eğer bir koca bir yolculuğa çıkar ve yirmi günden uzun bir süre geri dönmez ise, kadın başka bir erkekle, erkek ise başka bir kadınla evlenebilir.

Çöl'ü geçmek isteyen yolcuların bir hafta dinlendikleri Lop şehri Büyük Çöl'ün yakınında bir şehir ve burada Kubilay'a bağlı Müslüman halk yaşıyor. Polo, Çöl üzerindeki otuz günlük bir yolculuktan sonra Sachiu şehrine ulaştıklarını anlatır. Tangut'un bir eyaleti olan Sachiu halkının büyük çoğunluğu pagandır. Fakat nestoren hıristiyan ve sarakenler de vardır.

Polo'lar eski zamanlarda krallık olan, iki çöl arasında kalan Camul eyaletinden de geçerler. Eyaletin bir tarafında Büyük Çöl; diğer yanda üç günlük yolculukla geçilen küçük çöl yer alır. Halkı pagandır; acayip bir dil konuşuyorlar. Hiçbir şey düşünmeyen, oynayan, şarkı söyleyen, dans eden insanlardır. Polo, bu bölgeye alt olan ve şaşkınlıkla öğrendiği bir adetten şöyle söz eder: Bu insanlardan birinin evine kalmak için bir yabancı gelirse, evsahibi misafirini memnun etmek için karısını misafirin kullanımına verir. Koca yabancı evden ayrılana dek buradan uzaklaşır. Kocalar bu durum nedeniyle utanmazlar. Mangu Han bu adeti yasaklamak istemiştir; fakat hala muhafaza edilmektedir.

Polo Çin yolculuğunun son safhalarında, Çölün kuzeybatı sınırında yer alan Chingintalas eyaletinden geçer. Büyüklüğü altı günlük bir yolculukla ölçülebilir, demektedir. Bu bölgede maden damarı olan bir dağ vardır; Kuzey-doğuya on günlük bir yolculuk yaptıktan sonra Sukchur eyaletine ulaşılır. Halkın bir kısmı Hıristiyan bir kısmı ise pagandır. Böylece Polo'lar Katay'a ulaşırlar.

Doğunun Zenginliği

Polo uzun bir yolculuktan sonra Kubilay'ın sarayına ulaştığında önce hayranlık içinde hükümdarı ve sarayı tasvir eder. 'Kaan, hükümdarların hüküm-

darı ya da imparator demektir, Kubilay, çok güçlüdür. Gücü topraklarına ve hazinesine dayanır. İlk Moğol hükümdarı Cengiz Han soyundan gelen Kubilay, ademden beri varolan en güçlü imparatorudur.

1256 yılında tahta çıkan Kubilay, ne uzun ne kısa boylu, normal kiloda bir insandır. Dört karısı vardır. Her karısının kendi sarayında en az 10.000 hizmetkarı bulunur. Kubilay yılın aralık, ocak ve şubat aylarını, Katay'ın başkenti olan Hanbaluk'ta geçirir. Burada büyük bir sarayı var. Saray kare biçiminde duvarla çevrili. Uzunluğu 1 mil, bütün duvarlar 4 mildir. Duvarın her bir köşesinde birer güzel ve zengin saray vardır. Buralarda imparatoru korumak için atlılar ve bir ordunun ihtiyaç duyduğu herşey bulunmaktadır. Köşelerdeki sarayların tam orta noktasında ise bir başka saray vardır. Her bir saray, bir çeşit askeri birim için ayrılmıştır. Güney tarafta beş büyük kapı var. Ortadakinden sadece Kubilay, diğer taraftaki küçük kapıdan ise herkes girip çıkabilir.

Büyük Sarayın tavanları çok yüksek, duvarlar ise tamamen altın ve gümüşle kaplıdır. Duvarlar ejderha tasvirleri, yıldızlı kuş ve hayvanlar, şövalyeler, idoller ve diğer subjeler ile süslenmiştir. Tavan da altın ve gümüşle kaplıdır ve dört bir tarafta mermerler vardır. Sarayın Büyük Salonunda 6.000 kişi kolaylıkla akşam yemeği yiyebilir. Bu yapı çok geniş, çok zengin ve de çok güzeldir. Dünyada hiçbir kimse daha iyisini dizayn edemez. Sarayın damınının dışı alev kırmızısı, sarı, yeşil mavi ve diğer renklerle boyanmış. Vernikle sabitleştirilmiş ve kristal gibi parlıyor. Bu dam öyle güçlü ve dayanıklı yapılmış ki daima ayakta kalabilir.

Sarayın iç tarafında salonlar ve odalardan oluşan geniş bölümler var. İmparatorun özel dairesi burada yer alıyor. Altın, gümüş, mücevherler, inciler, altın tabaklardan oluşan hazinesi de buradadır. Sarayı çevreleyen dış duvar ile içteki duvar arasında çok güzel bahçeler ve meyveli ağaçlar vardır. Çeşitli türlerde hayvanlar, dişi ve erkek geyikler, ceylan ve karacalar, güzel sincaplarla her yer dopdolu. Duvarın kuzeybatısında güzel bir göl bulunmaktadır. Gölün içinde imparator tarafından bırakılan bol miktarda balık vardır. Bundan başka sarayın kuzey tarafında ok atmak için yapılmış bir tepe vardır. Yüz adım yüksekliğinde ve bir mil çapındadır. Bu tepe hiç yaprak dökmeyen daima yeşil kalan ağaçlarla tamamen kaplanmıştır. Sizi temin ederim bu güzel ağaçlar gerçekten vardır; ve imparator yenilerini getirterek tepeye diktirir. Ağaçların büyüklüğü önemli değildir. Ağaçları filler taşır ve bu yolla imparator dünyadaki en güzel ağaç koleksiyonuna sahip olmuştur. Bu tepe yeşil renkli değişik bir madenle kaplıdır. Bu nedenle sadece ağaçlar değil tepe de yeşil görünmektedir. Yeşil dışında bir şey görünmediği için bu tepeye 'Yeşil Tepe' adı verilmiştir. Bu tepenin üstünde içi ve dışı yeşil renkli güzel bir saray daha var. Böylece tepe, ağaçlar ve saray görülmeye değer bir manzaraya sahip oluyor. Kubilay Han bu güzel manzarayı

gönül rahatlığını sağlamak için yaptırmış. İmparator kendinden sonra imparator olacak oğlu için de aynı büyüklükte bir saray yaptırmış. Bu saray gölün karşı kıyısında ve birinden diğerine bir köprü ile ulaşıyor.'

Katay'ın başkenti Hanbaluk. Bizim dilimizde anlamı 'İmparator Şehri'dir. Fakat, astrologlar İmparatora burada otoriteye karşı bir ayaklanma olacağını haber vermişlerdir. Şimdiki şehir eskisinin yanında yapılmış yeni şehirdir. İkisinin arasında sadece bir nehir vardır. Yeni kente Taidu adı verilir. Büyük Han'ın devletini 12.000 kişilik 'keshican' adı verilen atlılar koruyor. 12.000 kişiyi 4 kişi kumanda ediyor. Herbirinin emrinde 3000 kişi var. Her 3000 kişi üç gün ve gece boyunca sarayı koruyor. Üç günün sonunda, diğer 3000 kişi aynı süreyle nöbet tutmaya başlıyor; ve 12.000 kişi tamamlanana dek bu görev devam ediyor.

Yemek sırasında Büyük Han'ın sofraya oturması da belli bir kurala göre olur. Masası en yüksek olanıdır. Kuzeyde bulunur. Yüzünü güneye doğru çevirir. İlk karısı solunda oturur. Yemek salonunda 40.000'den fazla kişi bulunabilir. Büyük Han'ın masası kare biçiminde, kenarları yaklaşık üç adım ve hayvan figürleriyle süslenmiş bir sanat eseri gibidir. Ortasında muhteşem altın bir kap vardır. İçine şarap koyulur. Masanın her bir köşesinde daha küçük boyutta muhteşem kaplar bulunur. Bu kaplar paha biçilmez değerdedir. Büyük Han'ın bu tip kapları altın ya da gümüşdür; daha önce görmeyen ya da duymayan inanamaz.

Büyük Han'ın doğum günü 28 Eylül'dür. Büyük bir festivalle, şölenle kutlanır. Altından yapılmış çok güzel bir kaftan giyer. Bu özel günde 12.000 Baron da aynı renkte altın ve ipekli kaftan giyerler. Elbiseleri çok sayıda inci ve değerli taşlarla süslenmiştir. Bu elbiselerinin birinin değeri 10.000 altındır. Bugün dünyadaki tüm Moğollar hükümdara hediyeler sunarlar.

Moğollarda 'yeni yıl' şubat ayında başlar. 'Beyaz Şölen' adı verilir. Herkes beyaz giyer. Bugün Han'a bağlı olan herkes altın, gümüş, inci ve değerli taşlar, kıymetli dokumalardan hediyeler sunarlar. Sizi garanti ederim, böyle bir günde, bir geleneksel tören sırasında Büyük Han'a memleketin dört bir yanından getirilmiş ve zengin kumaşlarla süslenmiş 100.000 beyaz at ve çok güzel hayvanlar sunulabilir. Hediye verilecek eşya 'dokuz kere dokuz' kuralına göre verilmelidir. Örneğin at hediye edilecekse dokuz kere dokuz, yani 81 at verilecektir; ya da altın ise 'dokuz kere dokuz' parça altın verilmesi gerekir. Yine bu özel günde Han'ın sayıları 5.000 olan filleri gösteri yapar. Sırtlarında iki sandık taşırlar; ve içleri hayvan ve kuş figürleriyle süslenmiş kumaşlar ile 'Beyaz Şölen' nedeniyle getirilen tabaklar ve diğer eşyalarla doludur. Bunu çok sayıda devenin geçişi izler. Bunlar da şölen için gerekli olan eşyalarla yüklüdür. Bütün bunlar imparatorun önce geçer ve dünyadaki en güzel manzarayı oluştururlar....

Kubilay'ın Hanbaluk'ta bir darphanesi de vardır. Hünlerli ustalar tarafından dut ağacının kabuğu ile odunu arasındaki ince tabaka çıkartılır; bu ince ve sağlam tabaka bazı kimyevi işlemlerden geçirilir. Dikdörtgen biçiminde, çeşitli büyüklüklerde kesilir ve tasnif edilir. Bu ileri kimyasal işlemi yapmayı atalarından öğrenir ve gizli tutarlar. Yüksek memurlar Kubilay'ın kırmızı mührünü paranın üzerine basarlar. Bu paraların mübadele değeri çok yüksektir, dünyanın en kıymetli hazineleri bile alınabilir. Polo yoksul insanların da hazineden para alabildiklerinden bu ülkede dilencililiğin yasak olduğundan sözeder.

Polo'nun Kubilay'ın posta teşkilatına özellikle hayranlık duyduğu anlaşılmaktadır. Postacı yola çıkar 30 km yol alır, at değiştirme yerine gelir. Burada hanlar vardır; hazır bekleyen en az üç yüz, dört yüz attan birini alarak yola devam eder. Posta hizmeti için en az iki yüz bin at ve en az on bin kişinin hazır bulunduğundan inanılmaz birşey olarak sözeder. Polo, sık sık Kubilay'ın iyi kalpli bir hükümdar olduğunu ve bütün hedefinin tebaasının mutlu yaşamasını sağlamak olduğunu anlatır.

Sonuç

Marco Polo, Batılı bir seyyah ve tacir olarak XIII. yüzyılın ikinci yarısında Doğunun içinde, eski bir uygarlık alanındaki güçlü bir devletin bünyesinde yaşamıştır. Babasının ve amcasının da tecrübeleriyle üç yıl süren bir yolculukla ve karayoluyla Anadolu ve İran üzerinden Orta Asya'dan geçerek Çin'e ulaşmıştır. Yol boyunca karşılaştığı hatta zaman zaman birlikte yaşadığı toplumları anlatmıştır.

Anlattıklarından dikkati çeken ilk nokta bunların rehber niteliği taşımakta olmasıdır. Kentler niteliği, kentler arası uzaklıklar, zenginlikler, tarım, hayvancılık, madenler, din, adetler, coğrafi özellikler ve iklim kitabında ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Kubilay'ı, çok yakınında yaşadığı biri olarak, hayranlık duyulan dost bir hükümdar olarak tanıtmaktadır. Kubilay'ın, özellikle Hıristiyanlıkla ilgilendiğinden uzun uzun söz etmektedir. Hükümdar, büyük bir zenginlik üzerinde yaşamaktadır. Bununla beraber zenginliği halkıyla da paylaşmaktadır. Eli açık bir hükümdardır. Zenginliğinin göstergesi sadece yaşadığı saraylar, yaptırdığı görkemli binalar değil, aynı zamanda kurduğu idari örgüttür. Marco Polo'nun hayranlıkla anlattığı posta örgütünün büyüklüğü ve işleyişindeki mükemmellikle de ülkenin zenginliğini yansıtmaktadır. Bunun yanında sokaklarda dilencilerin olmaması, Polo'ya yabancı gelen kağıt para basan bir darphanenin olması da sarayı süsleyen altın, gümüş, yakut, inci gibi değerli taş ve madenlerden oluşan hazine kadar dikkat çekicidir.

Çok geniş bir bölgenin idaresi Kubilay'ın elindedir. İdaresi altında yaşayan

halklar kendi içlerine dönük yaşantıları ve garip adetleriyle göze çarpmaktadırlar. Batı, Yakın Doğu ile özellikle de İslam dünyası ile ilişki içindedir. Oysa Marco Polo'nun anlattıkları ile yeni bir dünyayı tanıtmaktadır. Bu dünya İslam'ın ötesinde garip adetleri olan halklar ile bunun da ötesinde yer alan zengin ve uygar bir dünyadır. Bu dünyanın keşfi yeni açılımlara neden olabilecektir.

Polo tanıtacağı bölge halkının dini üzerine bilgi verir. Ülkenin ekonomik tanıtımını yapar: Ticaret, madenler, hayvancılık, sahip olunan zenginlikler, değerli taşlar, baharatlar... Metin okunduğunda Ortadoğu üzerinde derinlemesine durulmadığı, Uzakdoğu'nun çok zengin ve ileri bulunduğu, hayranlık dolu üsluptan anlaşılır. Kimi adetleri garip bulduğunu söyler. Bunların özellikle din ve aile ilişkileri üzerine yoğunlaştığı görülür. Hamamları yadırgadığından sıklıkla bahseder. Ölülerin yakılmasını anlayamaz. Haremlerden ve çocuk sayısından bahseder. Fal inancını yadırgar. Kubilay'ın ülkesindeki zenginlik ve nüfusun tokluğuna hayranlık duyar. Sefil insanların, hırsızların yokluğu, işsiz kimse bulunsa bunlara iş sağlanması, fakir çocukların bakılması tanımadığı bir örgütlenmenin göstergesidir. Kubilay'ın "kıt olan şeyin değerinin arttığı" ilkesinden hareket ettiğinden sıkça sözedir. Kısacası bu uzak ülkedeki idari teşkilata, posta teşkilatına, devlet örgütlenmesine hayran kalmıştır.

Polo'nun kitabında Orta Asya'nın ve Tibet'in tasviri olumsuzdur. En çok anlatılan iki şehir: Hanbaluk ve Kinsay'dır. Kubilay'dan her zaman "Büyük Kubilay Han" diye sözedilmesi de göstermektedir ki, çok açık bir hayranlık vardır. Dinlere, ölümlere, inançlara saygısından onun yüceliği anlaşılabilir. Çok geniş bir orduya sahip olan ve askeri tedbirlerinden sözettiği Kubilay'ın düzeni sağlamak için kurduğu bu yönetimini şiddet olarak yorumlamaz.

Bir yeri ve durumu tanımlamasında ve anlatmasında gerçeklerden uzaklaştığı kolayca anlaşılır. Anlaşılmasında kaygısının ötesinde bunun hikayeyi cazip kılmak için yapıldığı akla gelir. Uzak Asya, Çin ve Hindistan öylesine büyüleyicidir ki, Türkistan için sözedilen şeyler, ancak savaşlar ve hükümdarlık mücadeleleri olmuştur.

Çin, İslam Dünyasının kontrolündeki Yakın-doğu denetiminin dışında bir zenginlik merkezi ve ayrıca büyük bir uygarlıktır. Bu nedenle Polo'nun gözlemleri Ortaçağda Batının Doğuya olan ilgisinin en açık belirtisidir. Yazdıkları, doğruluğu üzerinde tartışmalar olsa da Batıdaki bilgi ve efsanelerin kaynağıdır. Marco Polo'nun gözlemleri, aynı zamanda Batının gözünden Doğunun nasıl görüldüğünü tanıtmaya açısından da önem taşımaktadır.

Yıllar süren bu maceranın ve dönüşünde yazdıklarının bir sonucu merkezin İtalya'dan Atlantik'e kaymasıdır. Önce Marco Polo ve onun gözlemleri, daha sonra bu gözlemlerle harekete geçen Colomb sözkonusu değişimin iki kilit ismidir. Bu derece önemli sonuçlara yol açan kitabın 'öteki dünyayı' tanıtım işlevini yerine getirdiği söylenebilir.

ABSTRACT

Marco Polo's writings bring up western images about East in his own era. Polo's adventurous travels have some important clues to interpret an historical period more clearly. West had had information about East through trade and wars. And then West has recognized "other" world which beyond Muslim world through Polo.

KRONOLOJİK EK

- 1071...Malazgirt Savaşı yapılır. Anadolu'nun iç bölgelerinin yönetimi Selçuklu Türklerinin idaresine girer.
- 1096-1099...Birinci Haçlı Seferi yapılır.
- 1099...Kudüs'te Latin krallığı kurulur.
- 1174... Eyyubi Devleti kurulur.
- 1206-1227...Cengiz Han yönetimi, Moğolistan'ın Birliği sağlanır.
- 1243...Kösedağ Savaşı: Selçukluları Moğollarla karşılaştıran Kösedağı Savaşı yenilgi ile sonuçlanınca Selçuklu İmparatorluğu (Keyhüsrev II) Moğol hakimiyetine boyun eğmek zorunda kaldı.
- 1246...Fransiskan papazı Piano Carpini Moğolistan'a gelen ilk batılı gezgin.
- 1254... M. Polo doğdu.
- 1255... Niccolo ve Matteo Polo Venedik'ten ayrılarak Konstantinopol'e gittiler.
- 1256... Kubilay tahta çıktı.
- 1266... Moğolistan'a kadar gitmiş olan Polo kardeşler, Ulu Hakan tarafından Papa'ya ulak olarak yollandılar. Kubilay halkına Hıristiyanlığın öğretilmesi için yüz misyoner istemişti.
- 1268... Sekizinci Haçlı Seferi yapılır
- 1269... Niccolo ve Matteo Polo 14 yıl ayrılıktan sonra Venedik'e geri döndüler.
- 1271... Niccolo, Matteo ve Marco Polo Filistin'e doğru yola çıktılar ve böylece büyük yolculuk başladı.
- 1274...Giandu-Sahngtu, Kubilay'ın yazları yaşadığı şehre vardılar.
- 1275... Pekin'de Kubilay'ın huzuruna çıkarlar.
- 1292...Venedikli dönüş yolculuğuna başladılar.
- 1295... 24 yıl ayrılıktan sonra Venedik'e ulaştılar.
- 1298... Savaşta esir düşer
- 1299... El yazması kitap
- 1324... 70 yaşında öldü.
- 1559...Giovanni Battista Ramusio "Navigazioni e viaggi" isimli eserinin ikinci cildinde "Miilione"yi ilk kez yayınladı.

KAYNAKLAR

- Filiz Dokuman (yayına hazırlayan) MarkoPolo Seyahatnamesi, Tercüman Yayınları, İstanbul. Meydan Larousse.
- Ortak Çalışma, Baykan Sezer (yön), 'Batı Yayılmacılığı', Sosyoloji Yıllığı 3, Erzurum, 1998.
- Paul Pelliot, Notes on Marco Polo, Paris, 1959.
- Paul Vidal Lablache, Marco Polo'nun Seyahati, Avrupa İle Asyanın Münasebeti, (çev: Ziya Emiroğlu), İstanbul, 1932.
- Pierre Marc, Stano Dusik, Olağanüstü Gezileriyle Marco Polo, (çev:Gülderen Pamir), AD Yay., İstanbul, 1995.
- Rene Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.
- René Sédillot, Dünya Ticaret Tarihi, (çev: Esat Nermi Erendör) Cep Yay., İstanbul, 1983.
- Richard William Southern, Western Views of Islam in the Middle Ages,Cambridge, Harvard University Press, 1962.
- William McNeill, Dünya Tarihi, (çev: Alaeddin Şenel) İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- Yule, Ed: Cordier, Travels of Marco Polo, London, 1929.